

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.31.1.10>

Jozo Vela

HRVATSKI ZA-INFINITIV: IZVANJSKO POSUĐIVANJE ILI UNUTARNJI JEZIČNI RAZVOJ

dr. sc. Jozo Vela, Staroslavenski institut, jvela@stin.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'367.625.41

rukopis primljen: 14. ožujka 2019.; prihvaćen za tisak: 31. svibnja 2019.

Upotrebu infinitiva u primjeru Imate li sobu za iznajmiti? u suvremenom hrvatskom jeziku obično se naziva „prijedložnim infinitivom” ili „konstrukcijom za + infinitiv”. Infinitiv upotrijebljen sa za smatra se negramatičnom pojavom, posuđenicom iz stranih jezika te se preporuča izbjegavanje takvog izričaja u biranijem književnom izrazu.

U radu se predlaže drukčiji pristup i ukazuje na to da je moguće riječ o unutarnjem jezičnom razvoju, kako je to naznačio već i I. Pranjković. Štoviše, za-infinitiv u hrvatskom jeziku slijedi univerzalni put semantičke i formalne gramatikalizacije infinitiva kakav je ocrtao M. Haspelmath. Pokazat će se to na temelju povijesne građe hrvatskog književnog jezika te na temelju određenih usporedbi s drugim europskim jezicima. U skladu s time, na kraju se predlaže novi formalni opis ovakve upotrebe infinitiva u hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *hrvatski jezik; infinitiv; prijedložni infinitiv; za + infinitiv; jezična promjena; gramatikalizacija; posuđenica*

1. Ne-gramatična posuđenica

Svezu riječi za i infinitiva u hrvatskom jeziku, kao u primjerima *Imate li sobu za iznajmiti?, Ovo sam uzeo za ponijeti na plažu., Kava za (ponijeti) van., Ovo je teško za ponijeti., To za ponijeti trebaš biti snažan., On je pravi za ponijeti*

to., *Ručak za prste polizati.*, obično se u jezikoslovnoj literaturi naziva „konstrukcijom za + infinitiv” ili „prijedložnim infinitivom”. Premda se *za*-infinitiv najčešće ne opisuje dublje od ovih uvriježenih naziva, njihova upotreba otkriva temeljni pristup ovoj svezi kod pojedinih autora, a ujedno govori i o povijesti jezikoslovnog bavljenja njome. Nazivom „konstrukcija” tako se implicitno upozorava na to kako je riječ o „stranom” elementu u hrvatskom jeziku, o kalku nastalom ugledanjem na druge susjedne jezike, talijanski i njemački (i latinski). Svojevrski, pak, jezikoslovni oksimoron, pojam „prijedložni infinitiv”, upozorava čitatelja na *negramatičnost* ove sveze – jer prijedlozi kao vrsta riječi prema normativnim pravilima dolaze ispred imenice ili zamjenice, ne i ispred infinitiva – te na potrebu njenog izostavljanja u uglađenijem književnom izričaju.

Protiveći se ideji sagledavanja ove sveze isključivo kao inojezičnog kalka i njezina oštrog normativnog uklanjanja u lektoriranim tekstovima, I. Pranjković ukazuje na to da je moguće riječ o inherentnom hrvatskom jezičnom obilježju i kako sveza *za* + infinitiv može biti rezultat unutarnjeg jezičnog razvoja hrvatskog jezika. Pranjković je u ovom razmišljanju na dobrom tragu, no on za svezu *za* i infinitiva uvodi termin „hrvatski perifrastični supin”, što može biti problematično. Ostajući, naime, čvrsto pri gramatičkoj odrednici po kojoj je *za* uz infinitiv *prijedlog* Pranjković, ne razmatra mogućnost gramatikalizacije prijedloga *za* u infinitivnu česticu, te slijedom toga, kako bi udovoljio normativnim pravilima, infinitiv promatra kao (glagolsku) imenicu u akuzativu. S obzirom na to da supin kao arhaična glagolska imenica odgovara traženim propozicijama oblika kojim prijedlog *za* upravlja, povezivanje infinitiva sa supinom čini se opravdanim, pogotovo ako se u obzir uzmu krnje forme infinitiva bez završnog *-i* koje su oblikom jednake supinu.

Svezu *za* + infinitiv najbolje bi bilo nazivati ‘*za*-infinitivom’, smatrati je vlastitim jezičnim obilježjem hrvatskog jezika i rezultatom njegova pravilnog jezičnog razvoja te ju deskriptivno (pr)opisati i normirati njezinu upotrebu. Ovu ću tvrdnju nastojati potkrijepiti kasnije u nastavku ovog rada, a prije toga, valja nešto opširnije reći o dosadašnjim rezultatima jezikoslovnog bavljenja *za*-infinitivom.

1.1. Kalk prema talijanskom, njemačkom, latinskom jeziku

Iako je sveza *za*-infinitiv koja se pojavljuje u hrvatskom jeziku u jezikoslovnoj literaturi prisutna već više od stoljeća, zapravo je malo radova koji dublje promišljaju o ovoj pojavi. U studiji objavljenoj davne 1887.

godine i naslovljenoj *Njekoje većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, studiji koja je danas, zbog količine primjera i uočenih sintaktičkih pojava, uglavnom neizostavna u sintaktičkim istraživanjima hrvatskog jezika koja uključuju ili se vode dijakronijskim pristupom jeziku, L. Zima navodi kako je prijedlog *za* uz infinitiv „izlišan”, tj. suvišan, a njegovu pojavu u čakavštini, kajkavštini i štokavštini tumači „koje talijanskim, koje njemačkim uplivom” (Zima 1887: 306).

Mišljenje kako je kod *za*-infinitiva riječ o inojezičnom kalku redovito se od tog vremena izražava u jezikoslovnoj literaturi. Tako, T. Maretić u studiji o jeziku slavonskih pisaca dvoji „jesu li to slav. pisci uzeli od dalmatinskih, u kojih je to italijanizam, ili je to germanizam” (Maretić 1910: 232). Lj. Jonke, odgovarajući na pismo čitatelja, u časopisu *Jezič* iznosi stav kako „nema sumnje, da je to u tim najzapadnijim područjima hrvatskoga jezika utjecaj talijanske konstrukcije prijedloga *per*, koji znači *za, zbog, radi*, i infinitiva”, te kako je „ta konstrukcija prilično proširena i u našim sjeverozapadnim krajevima, ali u njima pod utjecajem njemačkoga jezika, u kojem se s infinitivom upotrebljava prijedlog *zu*” (Jonke 1952: 151–152). Obradivači, pak, i urednici Akademijinog *Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika* (1974.) navode kako je „ta [je] veza prema lat. *ad* s gerundom, tal. *per* s inf. i njem. *um*” (ARj XXI 1973-1974: 666). J. Melvinger također navodi kako „slavenski jezici ne poznaju prijedložni infinitiv” te je prema tomu „riječ o inovaciji koja se javila pod utjecajem sintaktičkog modela nekog neslavenskog, po svoj prilici njemačkog jezika” (Melvinger 1980: 228). U kasnijem radu Melvinger ističe kako se „konstrukcija *za* + infinitiv pojavila u našem jeziku pod utjecajem odgovarajućih modela kakvi postoje u germanskim i romanskim jezicima” (Melvinger 1982: 74).

V. Rišner razloge upotrebe prijedloga *za* ispred infinitiva u suvremenom hrvatskom jeziku vidi u „prepletanju talijanskih, njemačkih i latinskih utjecaja, ali i u ukorijenjenosti prijedloga *za* ispred infinitiva u hrvatskom književnom jeziku (...) 18. i 19. stoljeća” čemu se „pridružila i širina upotrebe i značenja izraza s prijedlogom *za*” (Rišner 2006: 100).

Ocjene kako je kod *za*-infinitiva u hrvatskom jeziku i književnim djelima njime pisanim riječ o utjecaju njemačkog, talijanskog ili latinskog jezika mogu se susresti i drugdje u jezikoslovnoj literaturi.¹

¹ V. npr. Požar 2018: 298–299, Vrtič 2009: 270, 394, Županović 2008: 43, Despot 2006: 143, 194–195, Kuna 1977, Grickat 1975: 57.

1.2. Barbarizam

Jednoznačno povezivanje *za*-infinitiva s istovjetnim svezama u jezicima koji su u kontaktu s hrvatskim, tj. talijanskom svezom *per* + infinitiv, i njemačkim *um*, odnosno *zu* + infinitiv, imalo je za izravnu posljedicu to da se *za*-infinitiv našao na udaru jezikoslovnog purizma. Kako to Pranjković zgodno navodi, naprosto „su se neki naši jezikoslovci, i to ne samo stariji, [naprosto] natjecali u tome da gotovo svaku pojavu kojoj se mogla naći analogija u nekom od ‘većih’ europskih jezika proglase rezultatom stranoga utjecaja” (Pranjković 1993: 40). T. Maretić u svom je *Jezičnom savjetniku za-infinitiv* označio njemačkom jezičnom pojavom te predlagao njegovu zamjenu jer je „najveći deo naših rđavih reči načinjen prema nemačkima” (Maretić 1924: XXX, 179). Lj. Jonke smatra *za*-infinitiv *grubom sintaktičkom pogreškom* (Jonke 1964: 359–360) i poziva pisce „da se klone tih romanizama i germanizama, koji samo nagrđuju naš jezik” (Jonke 1952: 152). J. Melvinger naziva ovu pojavu *supstandardnom sintaktičkom inovacijom* te veli: „kad god ta sintaktička konstrukcija nije u funkciji *stilskog sredstva*, nužna je energična lektorska intervencija” (Melvinger 1982: 74). Ona, međutim, upozorava kako se osim glagolskom imenicom, ova konstrukcija može zamijeniti i drugim sintaktičkim sredstvima hrvatskog standardnog jezika, kao što su: rečenica s veznikom *da*, odnosna atributna rečenica s modalnim predikatom, infinitiv bez prijedloga, sveza modalnog glagola i infinitiva, i sl.. (Melvinger 1980: 228–232, Melvinger 1982). Nastojanja da se *za*-infinitiv iskorijeni iz jezične upotrebe, barem u poljima gdje se upotrebljava standardni jezik, nastavljena su i u suvremeno vrijeme. Mada u znatno ublaženijem tonu i uvažujući plodnost i živost *za*-infinitiva u hrvatskom jeziku, u *Hrvatskom se jezičnom savjetniku* iz 1999. godine infinitiv iza prijedloga ipak naziva *ne-infinitivom* te se preporuča njegovo izbjegavanje u biranijem i njegovanijem književnom jeziku, a upotrebu se preporuča tek u nekim uporabnim područjima standardnog jezika gdje se korištenjem tog izraza želi dobiti na ekspresivnosti. (Barić i dr. 1999: 196, 248).

Dakako, stav jezikoslovaca prema *negramatičnosti* i *nedopuštenosti za*-infinitiva u standardnoj upotrebi hrvatskog jezika ogleda se i u suvremenim gramatikama hrvatskog jezika. U trima gramatičkim priručnicima koji su ponajviše u suvremenoj školskoj i sveučilišnoj upotrebi (Težak – Babić 2000, Barić i dr. 1997, Silić – Pranjković 2005) *za*-infinitiv uopće se ne spominje, što implicitno znači da ga se *ne smatra* sastavnim dijelom gramatike hrvatskog jezika.

2. Normativnom protjerivanju usprkos

Unatoč tomu što jezični savjetodavci već dugi niz godina protjeruju *za-infinitiv* iz standardnog jezika, njegova je upotreba kontinuirano živa u razgovornom jeziku, a sve češće i u publicističkom, administrativnom, pa i književnoumjetničkom stilu književnog jezika.² Osim toga, jezikoslovna sintaktička istraživanja posljednjih desetljeća pokazala su da je *za-infinitiv* imao itekako plodnu upotrebu u djelima starije hrvatske književnosti 16., 17., 18., pa i 19. stoljeća, osobito u jezičnim strukturama gdje se koristio kao ekvivalent namjerne rečenice, ali i u adnominalnoj upotrebi, također namjerno-posljedičnog značenja.³ Prema D. Gabrić-Bagarić uporaba *za-infinitiva* kao zamjene za zavisnu, najčešće namjernu, rečenicu je „najizrazitija zajednička osobina svih pisaca 18. st.” (Gabrić-Bagarić 2007: 138). O uvriježenosti *za-infinitiva* u starijim djelima hrvatskog književnoumjetničkog stvaralaštva dovoljno govori i podatak da ga fra Tomo Babić smatra općeknjiževnom crtom, opisuje u svojoj gramatici, a rabi i u metajeziku (Gabrić-Bagarić 2007: 139), te da ga Relković u svojoj gramatici (1767) također navodi, i to kao poseban glagolski oblik (Pranjkić 1993: 42). Ne treba zaboraviti ni to da svezu *za-infinitiv* jezikoslovac J. Mikalja (1649/1951) upotrebljava u naslovu svoje gramatike *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*.

Usprkos sustavnom normativističkom protjerivanju *za-infinitiv* česta je pojava i u najvišem stilu hrvatskog jezika u suvremenoj hrvatskoj književnosti, u djelima I. Kušana, Z. Majdaka, I. Mandića, A. Šoljana, S. Šembere, i drugih. (Melvinger 1982: 74). Kako je *za-infinitiv* ipak najčešći u razgovornom jeziku, to da ga se često bilježi u dijalektološkim radovima, nije potrebno posebno isticati. Njegova je prisutnost u razgovornom jeziku, tj. u organskim govorima Hrvata, tolika da ga se izrijekom navodi kao jedno

² Rišner 2007: 98–100, Rišner 2006: 127, Barić i dr. 1999: 248, Pranjkić 1993: 40–45, Melvinger 1982: 74.

³ *Za-infinitiv* potvrđen je u djelima Marulića, Zoranića, Lucića, Hektorovića, Albertija, Luke Bračanina, zatim u *Ranjininu zborniku*, u djelima Držića, Pelegrinovića, Gundulića, u dubrovačkim dramama 16. – 18. stoljeća, u oporukama i arhivskim spisima iz Dubrovnika iz 17. i 18. stoljeća, te u lekcionarskoj tradiciji od Zadarskog i Bernardinova do Kašićeva lekcionara, u protestantskim svetopisamskim prijevodima (Dalmatin), i u Katančićevu prijevodu Svetog pisma. ‘*Za-infinitiv*’ raširen je u djelima svih čakavski i štokavskih pisaca, dubrovačkih, slavonskih i bosanskih, odnosno uopće franjevačkih pisaca, 17. i 18. stoljeća (Kanižlić, Reljković, Divković, Matijević, Ančić, Papić, Bandulavić, Posilović, Lastrić, Babić, Lašvanin, Benić, Knežević, Filipović, Grabovac, Kačić). Usp. Vrtič 2009: 270–271, 293–394.

od bitnih sintaktičkih obilježja na razini narječja, svih triju hrvatskih narječja, kajkavskog, čakavskog i štokavskog (Lončarić 1996: 123, Lisac 2003: 28, Lisac 2009: 28)⁴.

3. Hrvatski perifrastični supin

Zastavši nad činjenicom da „te konstrukcije, unatoč tomu što su jezikoslovci manje-više jednodušni u njihovu normativističkom osporavanju, uporno odolijevaju osporavateljima”, odnosno da se širenjem utjecaja javnih glasila sve više učvršćuju, I. Pranjković promišlja o *za*-infinitivu na nov i originalan način, po prvi ga put nastojeći dublje analizirati i sagledati iz pozicija razvojnih tendencija hrvatskog jezika. U članku objavljenom 1987. godine (Pranjković 1987), koji je ponovno uz manje izmjene otisnut u knjizi 1993. godine (Pranjković 1993: 40–45), autor između ostalog polemizira s tvrdnjom J. Melvinger kako je *za*-infinitiv *supstandardna sintaktička inovacija* navodeći kako je *u istočnim oblastima* (tj. srpskoj povelji) ta konstrukcija prvi put zabilježena 1198. godine te kako se ne može nazvati inovacijom nešto što ‘živi’ već preko osam stoljeća. Osim toga, unatoč gotovo stoljetnim prosvjedima purista spomenuta je konstrukcija raširena, manje ili više, na cijelom području hrvatskog jezika, i prisutna je u svim funkcionalnim stilovima hrvatskog jezika (premda nije jednako tipična za sve stilove), a „[s]ve su to stilovi književnog (standardnog) jezika (a ne supstandardnog)” (Pranjković 1993: 44). Također, osporavajući tvrdnju J. Melvinger kako se *za*-infinitiv redovito može adekvatno zamijeniti, upozorava na strukture u kojima takva zamjenjivost nije moguća (*Ti si za ubiti* ≠ **Ti si za ubijanje*, **Ti si da (se) ubiješ*, **Ti si takav da te treba ubiti* i sl.), te je stoga protiv pravila kako je nužna *energična lektorska intervencija* kad god ta sintaktička konstrukcija nije u funkciji stilskog sredstva.

Pranjković s pravom postavlja pitanje: „Može li se uopće dokazati (i čime, ako može) da je ta konstrukcija uvezena i odakle?” (Pranjković 1993 40). Zatim se, zastupajući, čini se, upravo suprotno, odnosno da pojava *za*-infinitiva u hrvatskom jeziku počiva na unutarjezičnim uvjetima te da nije rezultat vanjskog utjecaja, autor upušta u složenu argumentaciju njezina razvitka. Pri tom on polazi od naravi prijedloga *za*. Budući da prijedlog *za* kad dolazi uz akuzativ ima *apstraktno* značenje namjere, cilja i sl., značenje

⁴ Dakako ni u dijalektološkim radovima ne izostaju ocjene kako je riječ o stranom utjecaju.

koje se obično pridaje i akuzativu samom, jasno je da je prijedlog *za* mogao poprimiti sposobnost *akuzativiranja* tj. pridavanja akuzativnog značenja i komponentama koje nemaju akuzativa. Najekonomičniji put pri tom je taj da se obliku kojim se samo imenuje radnja (infinitiv) doda obavijest o namjeni ili cilju (*za*). Pranjković nadalje veli: „Takvo akuzativiranje infinitiva moglo bi se ovdje uvjetno nazvati i ‘supinizacijom’” (Pranjković 1993: 41), budući da je, povijesnolingvistički gledano, upravo supin okamenjeni akuzativ glagolske imenice. On, stoga, *za-infinitiv* naziva *supinskom konstrukcijom*, odnosno *perifrastičnim supinom*.

3.1. Ekskurs o supinu

Pranjković je neosporno u pravu kada uviđa da je kod prijedloga *za* došlo do određenog pomaka u značenju i funkciji, no mišljenju kako je nova funkcija koji je riječ *za* dobila *akuzativiranje*⁵ i kako je umjesto infinitiva riječ o supinu mogu se izreći određeni prigovori.

Praindoeuropski jezik nije imao infinitiva, nego je on u europskim jezicima rezultat kasnijeg razvoja, odnosno toga da su se različite glagolske imenice, različitih tvorbenih osnova i deklinacijskih razreda nakon raspada praindoeuropskog zajedništva postupno verbalizirale i ulazile u glagolski sustav, gubeći svaku vezu s imenskom paradigmom kojoj su pripadale.⁶ Što su više glagolske imenice ulazile u glagolski sustav (tj. poprimale sintaktičke funkcije glagola), dva su procesa usporedo tim više napredovala. Jedan je taj da su imenske paradigme kojima su u početku glagolske imenice pripadale postajale neproduktivne, a oblici su infinitiva njihove relikte kao okamenjene forme sačuvali samo u padežu u kojem su se najčešće upotrebljavali. Drugi je proces taj da su neki infinitivni oblici preuzimali uloge drugim infinitivni oblicima (što prije verbalizacije infinitiva nikako ne bi bilo moguće), te je s vremenom došlo do pojednostavljenja u broju infinitiva u sustavu. Najčešće je broj oblika sveden na jedan.⁷

Ovaj razvoj iz indoeuropskog prajezika moguće je pratiti i u jezicima iz kojih su se razvili suvremeni slavenski jezici, pa i hrvatski. Što se tiče baltoslavenskog prajezika, za njega se još uvijek ne može rekonstruirati

⁵ Pranjković ostaje pri tom da je i dalje riječ o prijedlogu.

⁶ Usp. Jeffers 1975, Disterheft 1980, Disterheft 1981, Holland 1982, Szemerényi 1996: 324, Ramat 1994: 259, Comrie 1998: 88.

⁷ Usp. Disterheft 1980, Disterheft 1981.

jedinstvena tvorba infinitiva, budući da u litavskim dijalektima i staropruskome imamo potvrde različitih tvorbi infinitiva. (Matasović 2008: 300). U staroslavenskom jeziku, koji se zbog starine spomenika u ovom slučaju smatra vjernim odrazom praslavenskog jezika, dva su oblika za koje se može tvrditi da su okamenjeni ostaci nekoć produktivnih paradigmi glagolskih imenica: jedan je glagolski oblik na *-ti*, poznat pod nazivom infinitiv, a drugi je glagolski oblik na *-tv*, poznat pod nazivom supin.⁸ I slavenski supin i infinitiv podrijetlom su glagolske imenice, a supin se od infinitiva razlikuje na dva načina: 1) supin se koristio samo uz glagole kretanja te je u slavenskim jezicima gdje je sačuvan, sačuvan *samo* nakon glagola kretanja; 2) infinitiv je proces verbalizacije iz glagolske imenice prošao potpuno, tj. izgubio je vezu s imenskom paradigmom i verbalizirao se – a supin tek djelomično, tj. samo je izgubio vezu s imenskom paradigmom, no nije (do kraja) prošao proces verbalizacije, što se ogleda u činjenici da njegov objekt ne stoji u akuzativu (kao kod glagola), nego u genitivu (kao kod imenica).

S obzirom na jezični razvoj, razumljivo je da su infinitiv i supin u biti isti oblici. Staroslavenskom je obliku na *-tv* zbog potpune značenjske i etimološke veze s latinskim supinom na *-um* dan tradicionalni naziv *supin*, no potpuno ga se ispravno moglo nazvati i *infinitivom drugim* ili slično. Daljnjim razvojem od praslavenskog prema suvremenim slavenskim jezicima došlo je do očekivanog procesa pojednostavljanja broja infinitivnih oblika u sustavu, te je infinitiv zamijenio, odnosno potisnuo supin u funkciji izražavanja svrhe ili cilja iza glagola kretanja na većini slavenskog područja. Supin kao poseban oblik očuvan je danas jedino u slovenskom i donjolužičkom jeziku te u kajkavskom narječju hrvatskog jezika. (Lončarić 1996: 26, 108–109, Grošelj 2014, Zakar 2016).

Govoriti dakle o *za*-infinitivu kao o *supinskoj konstrukciji* i o procesu njegova razvoja u hrvatskom jeziku kao o *supinizaciji* iz povijesnojezične je perspektive problematično iz dva razloga. Prvo, *supinizacija* bi kao proces

⁸ Infinitivni nastavak *-ti* složeni je sufiks koji se sastoji od morfema poimeničenja *-t-* i starog indoeuropskog dativnog (ili lokativnog) nastavka **-ei* koji u slavenskim jezicima monoftongizacijom daje *-i*. Kod supina je riječ o starom obliku akuzativa. Na temelju stanja u starocrkvenoslavenskom može se kao završetak rekonstruirati sufiks poimeničavanja *-t-* proširen akuzativnim nastavkom **-um*. Od takvoga će se praslavenskoga završetka normalnim glasovnim razvojem razviti potvrđeni starocrkvenoslavenski nastavak za supin *-tv*. (Mihaljević 2014: 183).

ne samo pretpostavljala suprotstavljanje stoljetnim jezičnim tendencijama uzmaca supina pred infinitivom i oživljavanje supina na područjima na kojima je on davno uklonjen iz sustava, nego i istodobno njegovo širenje na funkcije koje mu povijesno nikad nisu pripadale: dopuna glagola koji nisu glagoli kretanja, adnominalna dopuna i sl. Drugo, argumentacija da je uz *za* riječ o supinu, a ne infinitivu, čini se opravdanom jedino ako bi govornici koji upotrebljavaju *za*-infinitiv, pa čak i oni koji upotrebljavaju supin (*Idem spat*) bili svjesni da je kod supina riječ o akuzativu. Premda se nije do kraja verbalizirao, supin je, naime, proces odvajanja od imenske paradigme kojoj je pripadao prošao u potpunosti, što znači da kod njega nema ni traga akuzativnog obilježja kojeg je nekoć nosio. Iako supin nije u punom smislu glagolski oblik, jer se po objektu u genitivu razlikuje od drugih glagolskih oblika s akuzativnom rekcijom, on nije niti imenica, nema imensku paradigmu kojoj pripada i nije nositelj padežnog obilježja. Odabirati naziv supin umjesto termina infinitiv iz razloga jer je prvi oblik u akuzativu, problematično je u vremenu u kojem on već stoljećima više *nije* oblik u akuzativu.

Kod *za*-infinitiva nije, dakle, riječ o *perifrastičnom supinu*. To znači da je vjerojatnije da je ipak riječ o infinitivu. Objašnjenje njegove pojave u hrvatskom jeziku treba stoga tražiti u prirodi infinitiva i procesu povijesno-jezičnog razvoja infinitiva. Najprije se valja vratiti u jezičnu prošlost prije vremena pojave *za*-infinitiva u hrvatskom jeziku, kako bismo znali što mu je prethodilo.

4. *Za*-infinitiv u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku

Iz već navedene literature može se zaključiti kako se upotreba *za*-infinitiva u hrvatskom književnom jeziku može sa sigurnošću pratiti od 15. stoljeća nadalje. Za uvid u jezičnu građu koja je prethodila 15. stoljeću, istražio sam u ovom radu spomenike pisane hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom i hrvatsko-crkvenoslavenskim amalgamom. Istraživanje je provedeno na *Građi za Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, koja je nastala i čuva se u *Staroslavenskom institutu* u Zagrebu a uključuje tekstove pisane od 12. do polovice 17. stoljeća, s tim da većina spomenika datira od 13. do 15. stoljeća. (Gadžijeva 2012: 11).⁹ Osim tekstova pisanih hrvatskim crkveno-

⁹ Treba imati na umu da hrvatski crkvenoslavenski jezik, kao književni jezik svojedobno najvišeg stila, samo uz pažljivo razlučivanje jezičnih pojava može biti podatan za istraživanje hrvatskog jezika, budući da njegova osnovica počiva na starocrkvenoslavenskom jeziku, a

slavenskim jezikom, *Građa* sadrži i tekstove iz hrvatskoglagoljskih zbornika od 14. do 17. st. pisane hrvatsko-crkvenoslavenskim amalgamom, koji se može definirati kao hrvatski (čakavski) jezik s manjom ili većom crkvenoslavenskom nadgradnjom.

U *Građi* je dosad zabilježen samo jedan primjer upotrebe *za*-infinitiva u hrvatskim crkvenoslavenskim spomenicima.¹⁰ Riječ je o primjeru iz sanktorala *II. novljanskog brevijara* (BrN₂, 1495.), točnije iz sermona sv. Jeronima koji se čita na oktavu sv. Lovre:

*aće ... za utežaniè ihv veçe potvrditi taki i toliki službi vzdati
spodobilb e(stb) – BrN₂ 472a*
*quod si ... ob merita suorum amplius comprobanda talia et tanta
dignatus est exhibere*

Kako vidimo riječ je o brevijaru s kraja 15. stoljeća, dakle o hrvatskoglagoljskom brevijaru mlađeg tipa. *Za*-infinitivom u njemu je preveden latinski prijedlog *ob* (*zbog, radi*) + *gerundiv* i njime se izriče namjera.

Možemo, dakle, zaključiti da se u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, a ni u hrvatsko-crkvenoslavenskom amalgamu *za*-infinitiv u biti ne upotrebljava. (HCSJ 2014: 361).

Zanimljivo je, međutim, pogledati što se u hrvatskoglagoljskim tekstovima upotrebljava u strukturama koje su slične onima u kojima se u starijoj hrvatskoj književnosti i u suvremenom hrvatskom jeziku upotrebljava *za*-infinitiv. U prijevodima s latinskog jezika u starijoj se hrvatskoj književnosti *za*-infinitiv najčešće upotrebljava za prevođenje sveze *ad* + *gerund/gerundiv* te se ova sveza čak navodi kao jedan od mogućih inojezičnih utjecaja na razvoj *za*-infinitiva.

samo je nadgradnja hrvatska. Ona je nastala jer su pisci, prevoditelji i pisari svjesno u tekstove unosili hrvatske jezične osobine. Kad je riječ o razini sintakse, osim hrvatske nadgradnje, postoji i nadgradnja koja bi se mogla nazvati *latinskom*, a riječ je o ugledanju na latinski jezik predložaka, što je osobina ne samo hrvatskog crkvenoslavenskog jezika, nego i mnogih djela starije hrvatske književnosti na hrvatskom jeziku koja su prijevođi latinskih izvornika. Ipak, kako je prodor hrvatskih jezičnih osobina u hrvatske crkvenoslavenske tekstove bio slobodan, slobodniji nego u drugim redakcijama crkvenoslavenskog jezika, i provodio se na svim jezičnim razinama, hrvatski crkvenoslavenski tekstovi, mogu nam nuditi i nude nam relevantne podatke i o onodobnom hrvatskom jeziku.

¹⁰ V. Vela 2018: 174–175. Podatak se temelji na velikom istraživanju koje je obuhvatilo 5860 primjera upotrebe infinitiva.

Latinski *ad* + gerund/gerundiv u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku prevodi se:

- 1) glagolskom imenicom u akuzativu s prijedlozima *na* i *vb*:

egda ap(usto)li na bl(a)govêstovanie c(êsa)rstviê b(o)žiê poslani biše – BrVO 332d

posteaquam apostoli *ad evangelizandum* regnum Dei sunt destinati

kъždo bo svoû večeru varêet' v snêdenie – MVat₄ 87a

uniusquisque enim suam caenam praesumit *ad manducandum*
– 1Kor 11,21

- 2) glagolskom imenicom u dativu s prijedlogom *kb*:

tъgda nečist(i)vi c(êsa)rъ (...) nik(a)kože k vêrovaniû h(rъst)a vzbudi se – BrN₂ 485d

tunc impius (...) nullo modo *ad credendum* Christo incitatus

- 3) infinitivom bez *za*:

eda hrama ne imate êsti i piti – MVat₄ 87a

numquid domos non habetis *ad manducandum* et *bibendum*
– 1Kor 11,22

iže težati vinograd' svoi dêlateli privodit' – BrVO 128d

qui *ad excolendam vineam suam* operarios conducit

žl'čъ dobra e(stъ) pomazati oči – BrN₂ 222c

fel valet *ad ungendos oculos* – Tob 6,9

uprosi g(ospod)ъ otkudu kupili bi hlêbъ narodъ napitêti – BrVO 200c

interrogavit Dominus unde emerentur panes *ad turbas pascendas*

Potonji primjeri (3) sa *samim* infinitivom osobito su zanimljivi. U njima se infinitiv pojavljuje bez riječi *za* unatoč tomu što u latinskom stoji gerund/gerundiv s prijedlogom *ad*. Valja primijetiti kako su navedeni primjeri također oni u kojima bi suvremeni govornik hrvatskog jezika vjerojatno ispred infinitiva upotrijebio *za*.

Latinskom konstrukcijom *ad* + gerund/gerundiv izriče se namjera. Infinitiv bez *za* u hrvatskom crkvenoslavenskom upotrebljava se za izricanje

namjere i kad ne prevodi spomenutu latinsku konstrukciju, ali niti latinski infinitiv namjere:

počeše napravlati korabli iti i vzeti ū s velikoŭ sl(a)voŭ – BrN₂ 494c

posla listi pod' pečatomь prstena svoego prizvati mučiteli oh(rbst)ь nie – BrLab 161a

misit litteras regio anulo signatas per infra iacentes provincias ad omnes rhetores et grammaticos ut ad praetorium Alexandrinum eo studiosius occurrant

i ne budet' k tomu vod' potopa pogubiti z(e)mlŭ – BrVO 138d
neque erit deinceps diluvium dissipans terram

poslavъ is'pit'niki osuditi i na k'rižb – BrN₂ 383c
mandans hoc questionariis ut ligatis pedibus et manibus quasi in eculeo tenderetur

Navedeni primjeri pomno su odabrani iz razloga što u njima hrvatski crkvenoslavenski tekst odstupa od vjerojatnog latinskog predloška, a to pokazuje da je riječ o primjerima koji nisu nastali pod utjecajem jezika predloška, što znači da je vjerojatno riječ o jezičnoj crti piščeva govornog jezika. Svi ovi primjeri sa *samim* infinitivom također su slučajevi u kojima bi suvremeni govornik hrvatskog jezika, upotrijebivši infinitiv, zacijelo bio ponukan upotrijebiti ga s riječju *za*.

Slično je s hrvatskim crkvenoslavenskim infinitivom u adnominalnoj funkciji:

čīnъ kr'stiti dite – RitKlim 152v
ritus baptizandi parvulos

m(o)litva podstriči otroče – MRoč 223a
oratio in prima capillorum detensione

n(i)ne e(stb) vrême jīs'ti i piti a malo li e(stb) dni b(og)a moliti – CBč 75b

Dakako, u *Građi* nalazimo i primjere upotrebe infinitiva namjere uz glagole kretanja u kojima bi i suvremeni govornik upotrijebio infinitiv bez prijedloga *za*:

vidē li kogda gredučago krasti – BrVO 348c
vidisti aliquem euntem ad furtum

Hrvatskologoljski tekstovi nude nam dva glavna zaključka. Prvi je taj da se u njima latinska namjerna konstrukcija *ad* + gerund/gerundiv prevodi *samim* infinitivom, odnosno infinitivom bez *za*. Drugi je taj da hrvatski glagoljaši upotrebljavaju infinitiv bez *za* za izražavanje namjere i u drugim slučajevima, ponekad i u onima u kojima bi suvremeni govornik hrvatskog jezika upotrijebio *za*-infinitiv. U posebno biranim primjerima nije riječ o nasljedovanju jezika predložaka, što znači da je vjerojatno riječ o osobini govornog jezika hrvatskih glagoljaša.

Uvid u hrvatskologoljske tekstove pokazuje da u njima *za*-infinitiv nije prisutan, ali i to da se u barem nekim sintaktičkim i semantičkim funkcijama u kojima se kasnije u hrvatskom jeziku koristi *za*-infinitiv, u njima koristi jednostavni infinitiv bez *za*.

Pitanje je, dakle, zašto je u određenom trenutku došlo do upotrebe riječi *za* uz infinitiv koji je nekoć upotrebljavan samostalno. Odgovor na to pitanje tiče se prirode infinitiva, s jedne strane, i prirode riječi *za*, s druge strane.

5. Razvoj infinitiva

U odgovoru na pitanje o prirodi i razvoju infinitiva važna nam saznanja nude jezičnotipološka¹¹ istraživanja. Gramatikalizacija¹² oblika kojima se u

¹¹ Jezikoslovna tipologija je disciplina koja se bavi izučavanjem gramatičkih obrazaca koji se *sustavno* pojavljuju u različitim jezicima različitih jezičnih porodica tražeći moguća objašnjenja tih obrazaca.

¹² Gramatikalizacija je proces promjene u kojoj riječi ili sveze riječi u određenim jezičnim kontekstima počinju poprimati gramatičke uloge, te jednom gramatikalizirani, razvijaju nove gramatičke uloge. (Hopper – Traugott 2008: XV). Termin *gramatikalizacija* prvi je sročio i upotrijebio A. Meillet u djelu *L'évolution des Formes Grammaticales* (1912.) i definirao ga kao „pridavanje gramatičkog karaktera nekoć samostalnoj riječi”. Posljednjih desetljeća gramatikalizacija je, sudeći prema broju radova, postala izrazito popularan termin u jezikoslovlju, priskrbivši si čak i naslov teorije, a za to je među zaslužnijima svakako Ch. Lehmann koji je u svojem djelu *Thoughts on Grammaticalization* (1982., 1995.) izumio niz parametara po kojima se stupanj gramatikalizacije može mjeriti, sinkronijski i dijakronijski. (Hopper – Traugott 2008: 19–38). Jedna od temeljnih postavki „teorije” gramatikalizacije jest da je ona stupnjevita pojava koja može uključivati nekoliko faza. Prelazak iz jedne faze u drugu očituje se u cijelom nizu različitih parametara koji pripadaju različitim razinama: semantičkoj, pragmatičkoj, morfosintaktičkoj ili fonološkoj. Kad je riječ o glagolima,

jeziku izriče namjena/namjera (engl. *purpose*) u infinitiv ili infinitivne markere osobina je, ne samo indoeuropskih jezika, nego ima i tipološka obilježja, odnosno pokazuje se kao univerzalni put razvoja infinitiva u jezicima svijeta. Nemaju svi svjetski jezici infinitiv kao poseban morfem, no u onima u kojima se razvio, može se pokazati kako se razvio iz oblika kojima se prototipno izražavala namjena. (Haspelmath 1989, Heine – Kuteva 2002: 247–248).

Slavenski jezici, kao i ostali indoeuropski jezici potvrđuju ovaj tipološki razvoj, jer se slavenski infinitiv na *-ti* kao adverbijalna dopuna namjernog značenja najčešće tumači kao okamenjeni dativni¹³ oblik glagolske imenice. (Grković-Mejdžor 2007: 280). Dativ kao padež *namjene* i *cilja* (Težak – Babić 2000: 294), odnosno padež čije je temeljno značenje *negranična direktivnost*, tj. *smjer* i *namjena* (Silić – Pranjković 2005: 219), samim svojim prototipnim značenjem nosi mogućnost izražavanja namjere. Dativom glagolske imenice bilo je moguće izraziti namjeru čak i prije nego je taj oblik verbaliziran u infinitiv, a infinitivu prototipno pripada semantika namjene/namjere.

U studiji posvećenoj tipologiji infinitiva M. Haspelmath (Haspelmath 1989) na temelju primjera iz jezika različitih jezičnih porodica (ugro-finske, turkijske, semitske, dravidske, nahsko-dagestanske itd.) pokazuje da se infinitivni oblici razvijaju gramatikalizacijom oblika kojima se u jeziku izražava namjena (engl. *purpose*), a oni se razvijaju iz posve konkretnih značenja adlativa, beneficijenta i uzroka. Vodeći se Lehmanovim parametrima teorije gramatikalizacije, autor je, naime, na temelju povijesne građe njemačkog jezika utvrdio da je njemački *zu*-infinitiv desamentizacijom tijekom povijesti proširio semantički spektar, od onog da izražava namjenu/namjeru na druga (modalna) značenja, te da je proširio svoju ulogu na dopune različitim glagolima. Stoga, Haspelmath kao univerzalnu shemu semantičke gramatikalizacije infinitiva nudi sljedeći stupnjevit prikaz:

gramatikalizacija od glagola do klitike, odnosno naveska, prema B. Heine i T. Kutevoj (Heine – Kuteva 2005: 15) uključuje sljedeće faze: 1) ekstenzija, odnosno pojava novog gramatičkog značenja kada se jezični izraz proširi na nove kontekste, 2) desamentizacija, odnosno blijeđenje, gubljenje, značenja, 3) dekatégorizacija, odnosno gubljenje dotadašnjih morfosintaktičkih obilježja koja su novom gramatičkom značenju suvišna, 4) fonetska erozija.

¹³ O mogućem tumačenju da je riječ o lokativu glagolske imenice v. Grković-Mejdžor 2011: 29–30.

benefactive

allative → purposive → irrealis-directive → irrealis-potential → realis non-factive → (realis-factive)
causal

Haspelmath razlikuje četiri stupnja modalnosti infinitiva kao dopune glagolima. Uz kauzativne (npr. 'narediti') i deziderativne glagole (npr. 'željeti') infinitiv ostvaruje značenje irealno-direktivne modalnosti (*irrealis-directive*), odnosno infinitivom se iskazuje radnja koja je irealna u smislu da nije ostvarena, ali se njeno ostvarenje očekuje u budućnosti. Ovaj tip modalnosti odgovara onom što M. Ivić (Ivić 1970) naziva obilježjem *ekspektativnosti*.

Irealno-potencijalnu modalnost (*irrealis-potential*) ostvaruje infinitiv kad je dopuna modalnim glagolima poput 'moći', 'trebati' i sl., a ima značenje radnje koja nije ostvarena, niti se očekuje da bude ostvarena, nego se njezino ostvarenje pokazuje kao moguće u bilo kojem trenutku.

Realno-ne-faktivna (*realis-non-factive*) je modalnost koju infinitiv ima kad je dopuna glagolima mišljenja (*smatrati, vjerovati*) ili govorenja (*govoriti, navoditi*), ali u situacijama kada vršitelj nema saznanja o istinitosti onog što govori ili misli.

Konačno, realno-faktivna modalnost (*realis-factive*) karakterizira infinitiv kao dopunu glagolima spoznavanja i vrednovanja. Ona se ostvaruje u slučajevima kad je vršitelj siguran u istinitost sadržaja vlastite propozicije.

Ova modalna značenja, kako Haspelmath primjećuje, drastično su različita od značenja namjene/namjere i pokazuju progresivno slabljenje izvornog konkretnog značenja infinitiva. Dok je kod irealno-direktivne modalnosti značenje namjene/namjere još uvijek prisutno, u realno-faktivnoj modalnosti ono je potpuno izbljedilo.

Kako je razvoj infinitiva od toga da izražava namjeru do drugih njegovih funkcija u jeziku rezultat procesa gramatikalizacije, on pokazuje i druga važna obilježja procesa gramatikalizacije. Prvo takvo obilježje jest da je proces jednosmjernan, odnosno da se ne može obrnuti. Drugo obilježje proizlazi kao posljedica prvoga: s obzirom na to da je proces gramatikalizacije jednosmjernan, gramatikalizirani oblici tijekom vremena imaju tendenciju *osnaživanja* svog izvornog značenja. Budući da dolazi do znatnog proširenja značenja i čestotnosti upotrebe gramatičkog oblika, on više nije dovoljno snažan izraziti svoje originalno značenje te mu se stoga pridružuje drugi

jezični element sposoban osnažiti to značenje. U povijesti njemačkog jezika ovo se osnaživanje infinitiva dogodilo dvaput. Najprije je infinitivu dodano *zi/zu*, a zatim je, kad se *zu*-infinitiv proširio i na druge upotrebe infinitiva, namjerno značenje infinitiva ponovno osnaženo dodavanjem *um*. U suvremenom njemačkom jeziku, Haspelmath zaključuje, *zu*-infinitiv više ne može biti upotrijebljen za izražavanje namjene/namjere nego mu je potrebno dodati *um* (*Er ging nach Amerika, um Arbeit zu finden* ≠ **Er ging nach Amerika, Arbeit zu finden*).

U hrvatskom jeziku infinitiv je, čini se, ostvario samo prva dva stupnja gramatikalizacije i desemantizacije od izvorno namjernog značenja: irealno-direktivnu i irealno-potencijalnu modalnost. Upotrebu za izražavanje različitih vrsta realne modalnosti infinitiv nije dosegao, izuzev u slučajevima kalkiranja u konstrukciji koja se naziva *akuzativ s infinitivom*.¹⁴ Ipak, proširenost upotrebe i značenja infinitiva bila je čini se i u hrvatskom jeziku dovoljna da se javi potreba za osnaženjem izvorno namjernog značenja infinitiva, i u tu svrhu upotrijebljena je, isto kao u njemačkom jeziku *zu*, riječ *za* koja je izvorno prijedlog. Prijedlog *za*, koji je u hrvatskom jeziku prilično značenjski raspršen te dolazi čak s tri padeža¹⁵, gramatikalizirao se dakle proširivši svoju funkciju te je u tom procesu dobio novu gramatičku odrednicu, od prijedloga postavši česticom.¹⁶

6. Osnaživanje značenja namjere

Ponudeno objašnjenje kako je u hrvatskom jeziku moglo doći do upotrebe *za*-infinitiva, umjesto prijašnjeg jednostavnog infinitiva ne isključuje mogućnost da su talijanski *per* + infinitiv i njemački *zu* + infinitiv odigrali određenu ulogu u oblikovanju hrvatskog *za*-infinitiva. Suvremene studije o posuđivanju među jezicima u kontaktu uglavnom naglašavaju kako se posuđivanje često odvija kada se *u sustavu* primatelju stvore

¹⁴ Infinitivne dopune koje se u suvremenom hrvatskom jeziku pojavljuju uz ograničen broj glagola *opažanja* pripisuju se stranom utjecaju. (Mihaljević 2009). Produktom stranog utjecaja smatraju se i infinitivne dopune uz glagole *govorenja* i *mišljenja* u (starijoj) hrvatskoj književnosti. (Hudečak 2001, Hudeček 2003). Glagoli *opažanja*, *mišljenja* i *govorenja* ovisno o stupnju evidencijalnosti mogu se svrstati u Haspelmathove kategorije realno-ne-faktivne i realno-faktivne modalnosti.

¹⁵ Što ga čini idealnim kandidatom za proces gramatikalizacije.

¹⁶ V. Smailagić (2006: 114) također predlaže da se riječ *za* uz infinitiv u bosanskom jeziku smatra *infinitivnom partikulom*.

određeni uvjeti za preuzimanje stranog jezičnog elementa. Tu mogućnost kod *za*-infinitiva svakako dakle treba uvažiti. No ona se nikako ne smije prenaplašavati.

Da se doista sustav hrvatskog jezika od 15. stoljeća nadalje kretao prema tomu da je značenje namjere trebalo dodatno osnažiti pokazuju primjeri u kojima se ista riječ *za* upotrebljava za pojačavanje značenja namjere kod finitnih rečenica s veznikom *da*. Kako je veznik *da* imao znatno raširenu upotrebu i kod finitnih rečenica javila se potreba za osnaživanjem značenja namjere u namjernim rečenicama upotrebom *za da*. Kako pokazuju primjeri iz literature, u ranijoj hrvatskoj književnosti nisu bile nimalo neobične rečenice tipa *Obišli smo mora i polje za da bude ljudem bolje* (Marulić)¹⁷. Namjerna rečenica uvedena veznikom *za da* dobro je potvrđena u starijoj hrvatskoj književnosti i starijem hrvatskom jeziku. Nalazimo je u Kašićevu i Škarićevu prijevodu Svetog pisma, u čakavskih pisaca (Marulić, Lucić, Bijanković), u dalmatinskih štokavskih pisaca 18. st. (Banovac, Kadčić, Matić), u dubrovačkim oporukama i različitim arhivskim spisima 17. i 18. stoljeća. (Vrtič 2009: 394).

Danas složeni veznik *za da* više nije u upotrebi, no zato se koristi složeni veznik *zato da* kad god je govornik hrvatskoga jezika u situaciji da treba dodatno osnažiti značenje namjere kod finitne rečenice s veznikom *da*. Promotrimo li pobliže takve situacije, postaje nam jasno kako je došlo do potrebe da se *za* upotrijebi uz infinitiv i uz finitne rečenice s veznikom *da*. Suvremeni će govornik hrvatskoga, naime, upotrijebiti samo veznik *da* u situacijama kad je značenje namjere finitne *da* rečenice samorazumljivo (npr. *Išao je prečacem da dođe što prije.*). Upotrijebi li se, međutim, glagol kod kojeg namjerna dopuna nije najčešća i samorazumljiva kao što je glagol *pisati* (npr. *Pisala mu je da dođe što prije.*) značenje će namjere, ukoliko se upravo ono želi izraziti, trebati dodatno osnažiti upotrebom *zato da* (npr. *Pisala mu je zato da dođe što prije.*). Prilog *zato* suvremeni će govornik hrvatskog jezika upotrijebiti kad god iz rečenice kojoj je zavisna namjerna rečenica s veznikom *da* podređena nije dovoljno jasno kako *da* koje slijedi ima namjerno značenje. Za razliku od slučajeva u kojima je namjerno značenje *da*-rečenice očekivano (npr. uz glagole kretanja), uz glagole npr. mišljenja i govorenja *da*-rečenica neće biti namjerna nego izrična, ako ju se dodatno ne osnaži upotrebom priloga *zato*.

¹⁷ Primjer preuzet iz Zima 1887: 306.

Potreba osnaživanja značenja namjere nije ograničena na njemački, talijanski i hrvatski jezik, nego je prisutna je u drugim europskim jezicima (franc. *pour + inf.*; rus. *čtoby + inf.*, *dlja togo čtoby + inf.*; staroeng. *to + inf.*, engl. *in order to + inf.*; nizoz. *om te + inf.*; mak. *(za) da + prez.*; bug. *za da + prez.*; novogrč. γιά *va < δια* *iva + konj.*), pa nije promakla opažanju jezikoslovaca. Prvi je, čini se, o tomu pisao 1888. godine A. Potebnja (1958: 338–354), a na njegova se promišljanja naslanja i I. Grickat (1975: 84–116). Haspelmath (1989: 304–308) to također primjećuje te zaključuje: „the grammaticalization from purposive meaning to realis modality complement functions (...) is an even more general phenomenon, of which the evolution of the infinitive is just a special case”.

Za donošenje pouzdanijeg zaključka o *za*-infinitivu u hrvatskom jeziku valjalo bi u obzir uzeti veći korpus tekstova, kako povijesnih, tako i suvremenih, te vidjeti u kojim se funkcionalnostilskim i sintaktičkim kontekstima on pojavljuje.¹⁸ Uzmemo li se u obzir primjeri iz navedene literature posvećene ovom pitanju, stječe se dojam da *za*-infinitiv u suvremenom jeziku više nije toliko u upotrebi u značenju namjere – što je ranije bio slučaj, čak i uz glagole kretanja – nego se prvenstveno koristi za izražavanje prototipnog značenja namjene ili značenja semantički blisko povezanog s namjerom, a to je značenje moguće, neostvarene posljedice¹⁹. Mogući uzmak *za*-infinitiva namjere, ukoliko je do njega zaista došlo, mogao bi se objasniti širenjem finitne namjerne *da*-rečenice, no moguće da je njegovu potiskivanju pridonijela i dugotrajna politika jezikoslovnog purizma, koja je upravo inzistirala na njegovu zamjenjivanju finitnom *da* rečenicom, što je kod *za*-infinitiva namjere lakše provedivo nego kod struktura gdje je riječ o značenju namjene ili moguće posljedice. Ipak, to je tema koja nadilazi ovaj rad.

7. Zaključak

Za-infinitiv obično se smatra sintaktičkim kalkom prema njem. *(um) zu + inf.*, ili tal. *per + infinitiv*, a njegova se upotreba smatra negramatičnom, jer se *za* shvaća prijedlogom. U ovom radu nastojao sam pokazati na koji se način *za*-infinitiv mogao razviti u hrvatskom jeziku, a to je tendencija razvoja koju dijele brojni europski jezici, ne samo oni u hrvatskom neposrednom okruženju. Promatramo li hrvatski jezik u ovom pogledu u

¹⁸ Zahvaljujem anonimnom recenzentu ovog rada na ovoj opravdanoj primjedbi.

¹⁹ Usp. Vukojević 2008.

kontekstu drugih europskih jezika, najbolje bi, čini se, bilo govoriti o arealnim tendencijama razvoja kojih je hrvatski jezik dio.

Kad je riječ o formalnom opisu *za*-infinitiva u hrvatskom jeziku, naziv *prijedložni infinitiv* trebalo bi odbaciti, jer nema dostatnih razloga da se *za* smatra prijedlogom, odnosno da se smatra kako je sveza *za* + infinitiv negramatična. *Za* uz infinitiv je čestica koja pojačava njegovo prototipno značenje, a *za*-infinitiv bi trebalo uvrstiti u formalni opis hrvatskog jezika, ne samo zato što pokazuje da je u živoj i plodnoj upotrebi nego i zato što nije riječ ni o kakvoj pojavi koja odudara od sustava hrvatskog jezika, odnosno može se objasniti kao produkt njegova (i) unutarnjeg razvoja.

Literatura

- ARj XXI (1973-1974) *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, dio XXI: visokorođen – zaklañe*, JAZU, Zagreb.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (²1997) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Comrie, Bernard (1998) „The Indo-European Linguistic Family: Genetic and Typological Perspectives”, *The Indo-European languages*, eds. P. Ramat & A. Giacalone, London, New York, 74–97.
- Despot, Loretana (2006) *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska: poveznice*, Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek.
- Disteheft, Dorothy (1980) *The Syntactic Development of the Infinitive in Indo-European*, Slavica Publishers, Columbus, Ohio.
- Disteheft, Dorothy (1981) „Remarks on the history of the Indo-European infinitive”, *Folia Linguistica Historica*, 2, 3–34.
- Gabrić-Bagarić, Darija (2007) „Književnojezična norma franjevačkih pisaca 18. st. – sastavnica jezičnostandardizacijskih procesa”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, 133–145.
- Gadžijeva, Sofija (2012) *Morfonologija prezentske paradigme u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut, Zagreb.
- Grickat, Irena (1975) *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*, Narodna biblioteka SR Srbije, Beograd.
- Grković-Mejdžor, Jasmina (2007) *Spisi iz istorijske lingvistike*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad.

- Grković-Mejdžor, Jasmina (2011) „Dativ + infinitiv: praindoevropsko poreklo i slovenski razvoj”, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 54, 1, 27–44.
- Grošelj, Robert (2014) „The supine and the supine clause in South Slavic languages”, *Zeitschrift für Slawistik*, 59, 3, 301–324.
- Haspelmath, Martin (1989) „From purposive to infinitive – a universal path of grammaticization”, *Folia Linguistica Historica*, 10, 1-2, 287–310.
- HCSJ (2014) *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, prir. Milan Mihaljević, Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut, Zagreb.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva (2002) *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva (2005) *Language Contact and Grammatical Change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Holland, Gary B. (1982) „A Note on Raising in Indo-European”, *Proceedings of the Eighth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, eds. Monica Maccaulay, Orin D. Gensler, Claudia Brugman, Inese Civkulis, Amy Dahlstrom, Katherine Krile, Rob Sturm, Berkeley, 158–169.
- Hopper, Paul J., Elizabeth Closs Traugott (2008) *Grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hudeček, Lana (2001) „Glagoli govorenja i mišljenja u hrvatskome čakavskom književnom jeziku do 17. stoljeća – strani sintaktički utjecaji”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27, 95–113.
- Hudeček, Lana (2003) „Dopune glagolima govorenja, mišljenja i srodnih značenja u hrvatskome književnom jeziku od 17. do polovice 19. stoljeća – strani sintaktički utjecaji”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, 103–129.
- Ivić, Milka (1970) „O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici: prezent s veznikom *da*”, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 13, 1, 43–54.
- Jeffers, Robert J. (1975) „Remarks on Indo-European infinitives”, *Language*, 51, 1, 133–148.
- Jonke, Ljudevit (1952) „To nije za vjerovati”, *Jezik*, 1, 5, 151–152.
- Jonke, Ljudevit (1964) *Književni jezik u teoriji i praksi*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb.

- Kuna, Herta (1977) „Talijansko-latinski uticaji u jeziku bosansko-hercegovačkih franjevaca XVII i XVIII v.”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 6, 1, 373–385.
- Lisac, Josip (2003) *Hrvatska dijalektologija 1: Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Lisac, Josip (2009) *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Lončarić, Mijo (1996) *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Maretić, Tomo (1910) „Jezik slavonskih pisaca: prilog istoričkoj gramatici hrvatskoj ili srpskoj”, *Rad JAZU*, 180, 146–233.
- Maretić, Tomo (1924) *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, JAZU, Zagreb.
- Matasović, Ranko (2008) *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Melvinger, Jasna (1980) *Sintaksa i semantika infinitiva u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Osijeku.
- Melvinger, Jasna (1982) „Supstandardni prijedložni infinitiv i odgovarajuća sintaktička sredstva u hrvatskom književnom jeziku”, *Jezik*, 29, 74–76.
- Mihaljević, Milan (2009) „The Structure of Complements of Verbs of Perception in Croatian”, *A Linguist's Linguist: Studies in South Slavic Linguistics in Honor of E. Wayles Browne*, eds. Steven Franks, Vrinda Chidambaram and Brian Joseph, Slavica Publishers, Bloomington, Indiana, 317–353.
- Mihaljević, Milan (2014) *Slavenska poredbena gramatika, 2. dio: Morfologija, Prozodija, Slavenska pradomovina*, Školska knjiga, Zagreb.
- Potebnja, Aleksandr Afanasjevič (1958) *Iz zapisok po ruskoj grammatike: tom 1-2*, Prosveščenie, Moskva.
- Požar, Sandra (2018) „Čakavsko-romanski jezični dodir u Inventaru samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)”, *Od fonologije do leksikologije: Zbornik u čast Mariji Turk*, ur. Diana Stolac, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 291–311.
- Pranjković, Ivo (1987) „Konstrukcije s prijedlogom za ispred nesklonjivih komponenata”, *Jezik*, 35, 1, 1–6.
- Pranjković, Ivo (1993) *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

- Ramat, Paolo (1994) „On Latin absolute constructions”, *Selected Papers from the 6th International Colloquium on Latin Linguistics*, ed. J. Herman, John Benjamins, Amsterdam, 59–268.
- Rišner, Vlasta (2006) *Iz jezične prošlosti i sadašnjosti*, Matica hrvatska, Osijek.
- Rišner, Vlasta (2007) „Jezični savjeti Ljudevita Jonkea i suvremena hrvatska norma”, *Jezik*, 54, 3, 94–104.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Smailagić, Vedad (2006) „Konstrukcije za + infinitiv u bosanskom jeziku”, *Pismo*, 4, 1, 107–115.
- Szemerényi, Oswald J. L. (⁴1996) *Introduction to Indo-European Linguistics*, Clarendon Press, Oxford.
- Težak, Stjepko, Stjepan Babić (¹²2000) *Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Vela, Jozo (2018) *Sintaksa infinitiva i supina u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Rijeci.
- Vrtič, Ivana (2009) *Sintaksa Kašićeva prijevoda Svetoga pisma*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Vukojević, Luka (2008) „Infinitivne posljedične konstrukcije”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, 449–462.
- Zakar, Viktor (2016) „Supin vo dolnolužičkosrpskiot jazik”, *Croatica et Slavica Iadertina*, 12, 2, 529–540.
- Zima, Luka (1887) *Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Djela JAZU, 7.
- Županović, Nada (2008) „Analiza talijanizama u *Hvarinji* Martina Benetovića”, *Fluminensia* 20, 1, 33–53.

SUMMARY

Jozo Vela

CROATIAN ZA-INFINITIVE: EXTERNAL BORROWING VS. INTERNAL LANGUAGE CHANGE

The use of the infinitive in sentences such as *Imate li sobu za iznajmiti?* in the modern Croatian language is usually called “prepositional infinitive” or “*za* + infinitive construction”. Infinitive used with *za* is considered to be ungrammatical and a loan from other languages, namely German and/or Italian. It is therefore recommended to avoid using such an expression in a finer literary discourse.

This paper proposes a different approach and points out that the *za*-infinitive might be an issue of internal language change, as has already been indicated by Pranjković. Furthermore, it shows that the Croatian *za*-infinitive follows the universal path of semantic and formal grammaticalization of the infinitive, as outlined by Haspelmath. Such a claim is supported by evidence from older texts in the Croatian language, as well as by certain comparisons with other European languages. Consequently, a new formal description of the infinitive use in question is proposed.

Key words: *Croatian language; infinitive; prepositional infinitive; za + infinitive; language change; grammaticalization; loan*